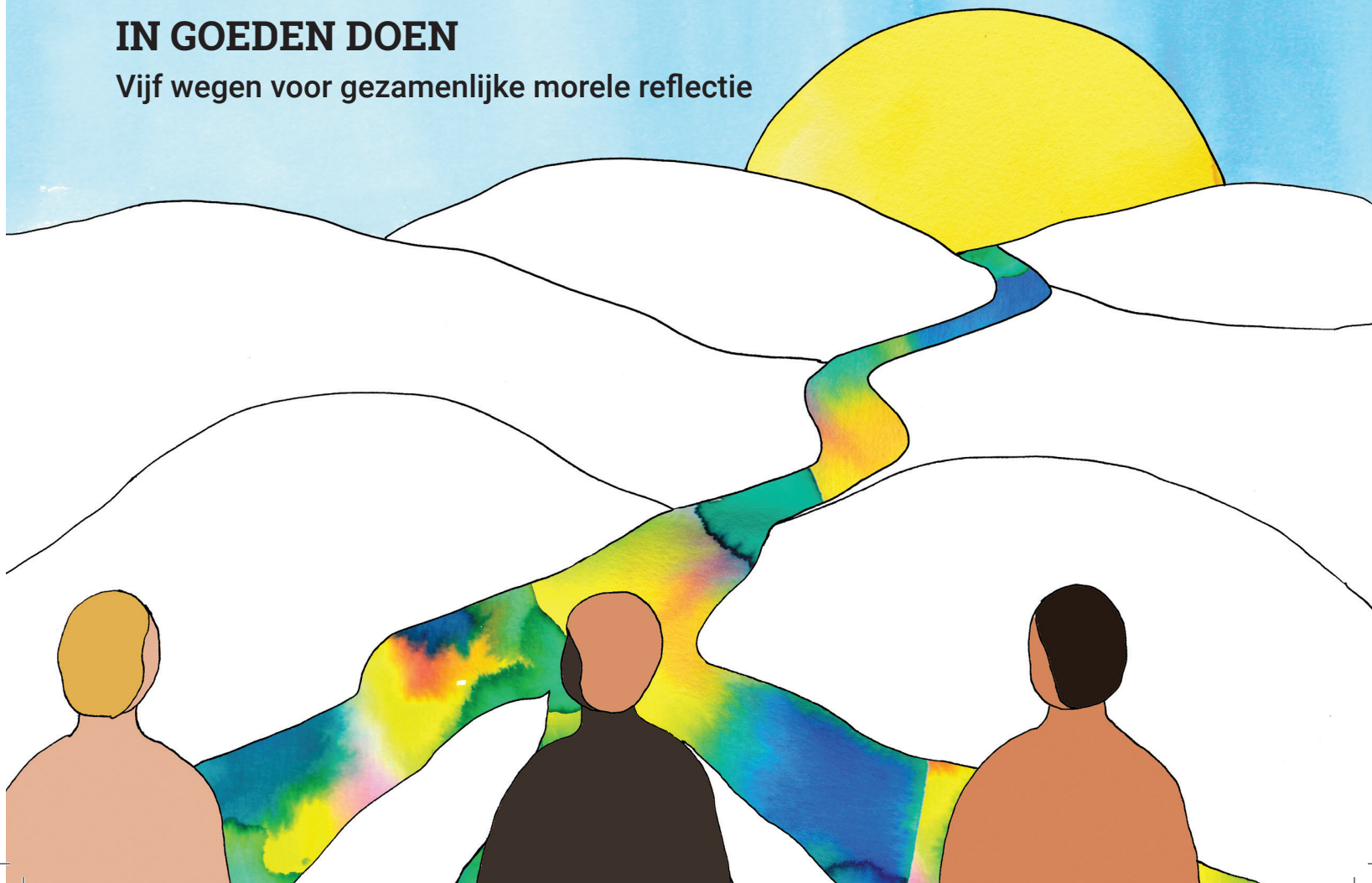

IN GOEDEN DOEN

Vijf wegen voor gezamenlijke morele reflectie

In goeden doen samen met

dichterbij

Dit onderzoek is medegefinancierd door Regieorgaan SIA onderdeel van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)

INLEIDING

Dit product is ontwikkeld omdat we geloven dat mensen met een verstandelijke beperking, naast en professionals vaker gezamenlijk betrokken kunnen zijn bij morele reflectie.

Professionals doen hun best om de stem van mensen met een verstandelijke beperking en naasten goed te vertegenwoordigen. Maar soms is het best lastig in te schatten hoe een situatie door een ander wordt ervaren of zijn perspectieven moeilijk invoelbaar.

Belangrijk voor dialoog over goede zorg en ondersteuning - ook wel gezamenlijke morele reflectie genoemd - is dat de overtuigingen, waarden en normen van álle partijen worden gehoord en gewaardeerd. Maar hoe doe je dat?

In het project ***In goeden doen*** hebben we ontdekt dat bestaande vormen van reflectie niet altijd voldoende uitnodigend zijn. Dit product biedt 5 simpele wegen om met toegankelijke vormen aan de slag te gaan. Het is bedoeld voor mensen met een verstandelijke beperking, naasten en professionals. Bij alle partijen kan het initiatief liggen om gezamenlijk goede zorg vorm te geven. Bouwen aan beweging om het samen anders te doen staat voorop. **Doe je mee?**

Bekijk de film:
*Samen doen we
het anders!*

Website
In goeden doen

BOUWEN AAN BEWEGING: DE 5 WEGEN

Een gezamenlijke dialoog over goede zorg en ondersteuning vraagt om nieuwe, toegankelijke vormen. In het onderzoeksproces van ***In goeden doen*** hebben mensen met een verstandelijke beperking, naast en professionals op creatieve manieren uitgeprobeerd, doorontwikkeld en ontworpen. Zo hebben we al doende geleerd welke 5 wegen helpend zijn om samen te komen tot reflectie op goede zorg. Welke weg wil jij als eerste bewandelen?

Waar hebben we het eigenlijk over?

Wat wordt bedoeld met reflecteren, met waarden en normen en met gezamenlijke morele reflectie?

Uitgangspunten voor gezamenlijke morele reflectie

Welke uitgangspunten zijn helpend om samen te komen tot reflectie op goede zorg?

De weg van het anders doen

Uitnodigingen en ervaringen om samen, al onderzoekend te werken aan toegankelijke morele reflectie.

Ervaringen uit dit project

Wat hebben betrokkenen bij dit project ontdekt en geleerd?

De weg van het implementeren

Wat zijn suggesties voor implementatie in de praktijk?

Waar hebben we het eigenlijk over?

Wat wordt bedoeld met reflecteren, met waarden en normen en met gezamenlijke morele reflectie?

Casus

De ouders en een begeleider van Renée praten over zorg die gaat over hem.

Renée is daar zelf niet bij.

Voor de veiligheid van Renée hebben ze dat besloten.

Ze zijn bang dat hij dat niet aankan.

Maar Renée zou het fijn vinden om in overleg besluiten te nemen.

Hij wil graag gezamenlijk keuzes maken.

Gezamenlijkheid is voor Renée een belangrijke waarde.

Hij vindt samen overleggen eigenlijk heel normaal.

In de uitleg van deze filmpjes, gaan we deze situatie verder onderzoeken.

Welke perspectieven doen mee in deze casus?

Welke waarden staan op het spel?

En hoe kan gezamenlijke morele reflectie helpen bij het bepalen wat goed is om te doen?

Check de filmpjes met de QR code!

Waarden.

Normen.

Perspectieven.

Reflecteren.

Dialogoog.

Gezamenlijke
morele reflectie.

Ethiek.

Uitgangspunten voor gezamenlijke morele reflectie

Welke uitgangspunten zijn helpend om samen te komen tot reflectie op goede zorg?

Hoe kan het wél

Wat levert het op als je het gewoon probeert?

De moed om te beginnen

Wat is een eerste stapje?

Een warm welkom

Wanneer voel jij je echt uitgenodigd?

De relatie is het belangrijkste

Hoe is het met jou?

Verken samen onbekend terrein

Hoe kun je elkaar steunen om nieuwe dingen te proberen?

Gebruik al je zintuigen

Hoe druk jij je uit?

Wat heb je nodig om mee te doen op jouw manier?

Ssst... Hoe wordt ieders stem gehoord?

Een veilige plek

Wat heb je nodig om je veilig te voelen?

Durf je je grenzen te tonen?

Eerlijk & transparant

Welke haalbare afspraken worden gemaakt?

Maak gelijkwaardigheid en verschillen bespreekbaar

Wat kun je leren van de ander?

Maak plezier en leer van elkaar

**Welke uitgangspunten
zijn helpend om samen te komen
tot reflectie op goede zorg?**

Lees het
artikel
*De moed om
te beginnen*

● De weg van het anders doen

Uitnodigingen en ervaringen om samen, al onderzoekend te werken aan toegankelijke morele reflectie

Bouwen aan beweging vraagt om probeerruimte

Bij iedere ervaringsoefening staan meerdere symbolen.

Die symbolen komen overeen met de 11 uitgangspunten voor gezamenlijke morele reflectie.

Zo kan je meteen zien aan welke beweging jullie bouwen!

Op wat voor momenten kun je dit gebruiken?

Allereerst is het gewoon beginnen.

Elkaar steunen en verdragen dat we allemaal zoekend zijn is daarin heel belangrijk, zie de oefening [De steunpilaar](#) [p.16].

Wil je een welkome start maken?

Zie [Een warm welkom](#) [p.20]. Is er behoefte aan het werken aan een veilig gevoel?

Denk bijvoorbeeld aan [Mijn krachtbron](#) [p.14].

Als je samen (opnieuw) wil beginnen, op een gelijkwaardige manier, waarbij verschillen er mogen zijn, is starten met [Verhalen delen](#) [p.22] heel passend. De [Wij/Zij](#) pagina, kan ook zonder woorden gedaan worden als er door iemand wordt gesignaleerd dat de gelijkwaardigheid in het gedrang komt [p.36].

Als het gaat om het grenzen aangeven is de **Alarm** pagina [p.25] te gebruiken :-)

Een aantal ervaringsoefeningen is expliciet gericht op het zoeken naar nieuwe antwoorden op ethische dilemma's bijvoorbeeld **Verplaats je in de ander** [p.38] en met **Lego een dilemma bouwen** [p.24 en p.40].

Heb je behoefte aan even loskomen en plezier maken?
Ga al dansend **Spiegelen** [p.42] of **Samen** bonbons **proeven** [p.20].

Wil je werken aan het inzetten van de zintuigen denk bijvoorbeeld aan de oefening **Op de tast** [p.34].

En kijk vooral naar andere oefeningen met het symbool, want eigenlijk kun je met wat fantasie en moed elke oefening openen voor alle zintuigen, zodat iedereen op diens eigen manier mee kan doen.

Doordat je samen dingen doet, werk je met eigenlijk iedere oefening aan dat allerbelangrijkste, de relatie.

Pak voor het doen van een oefening de kaart **Probeerruimte** en **Voorwaarden voor veiligheid en vertrouwen** erbij.

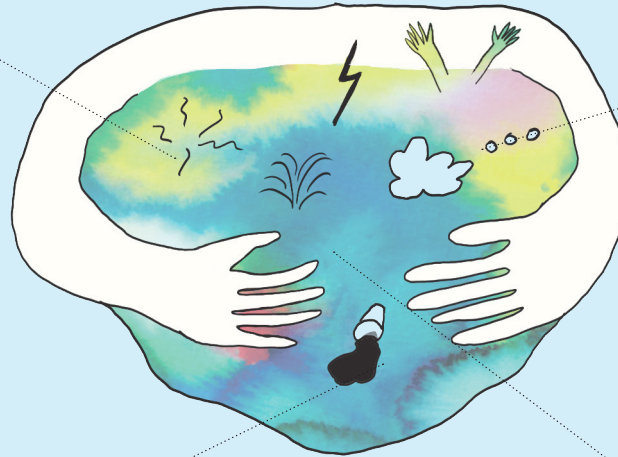

Probeerruimte

Laten we gaan doen!

Sla de plank eens mis!

Durf te dromen

Het is een proces

Samen iets nieuws doen,
maakt kwetsbaar en
gelijkwaardig

Kijk de film
Zintuigenlabo

Voorwaarden voor veiligheid en vertrouwen

- Vooraf: Waar spreek je af? Wat is een prettige ruimte voor eenieder?
- Je mag altijd stoppen of pauze nemen
- Je mag alles op je eigen manier doen
- Vraag elkaar om hulp
- Neem de tijd
- Het gaat niet om mooi of goed, het gaat om het ervaren
- Samen iets doen wat nieuw is, vraagt om een veilige ruimte
- Veiligheid kan voor ieder iets anders zijn. Verken dat samen
- Maak ruimte om het ongemak er te laten zijn
- Geef voorrang aan de ervaring. En dus niet aan praten of schrijven
- Je hoeft niks te delen
- Verken wat ieder nog nodig heeft

Lees het artikel
over sleutels
voor een
toegankelijk
ontwerpproces

Jouw krachtbron

Zoeken naar zintuiglijke ankers

Jouw krachtbron

Een uitgangspunt om te komen tot gezamenlijke morele reflectie is:

Wat levert het op als je het gewoon probeert?

Gewoon proberen kan best wel spannend zijn.

Daarom kan het helpen een steun, een anker te zoeken waar je kracht uit haalt.

Wat zijn fijne ervaringen, mensen, objecten in jouw leven waar je steun aan hebt?

Aan de slag

Je mag je ogen sluiten of naar één punt kijken.

Adem diep in en uit. Voel je rug tegen de leuning en je voeten op de grond.

Maak een moment aandacht voor je lichaam.

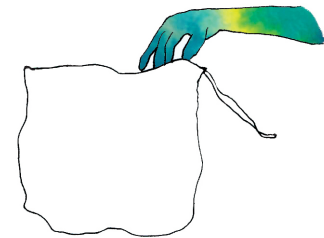
Verbeeld in gedachten: wie zijn jouw steunpilaren? Waarin vind jij steun? Wie moedigen jou aan?

Wat is de plek waar je je fijn voelt? Hoe ziet het eruit? Zijn er fijne geluiden, geuren of smaken?

Voel in het zakje (kijken kan ook), welk materiaal past bij je gevoel?

Leg of bewaar dit op een plek waar je het kunt zien of bij je kunt dragen.

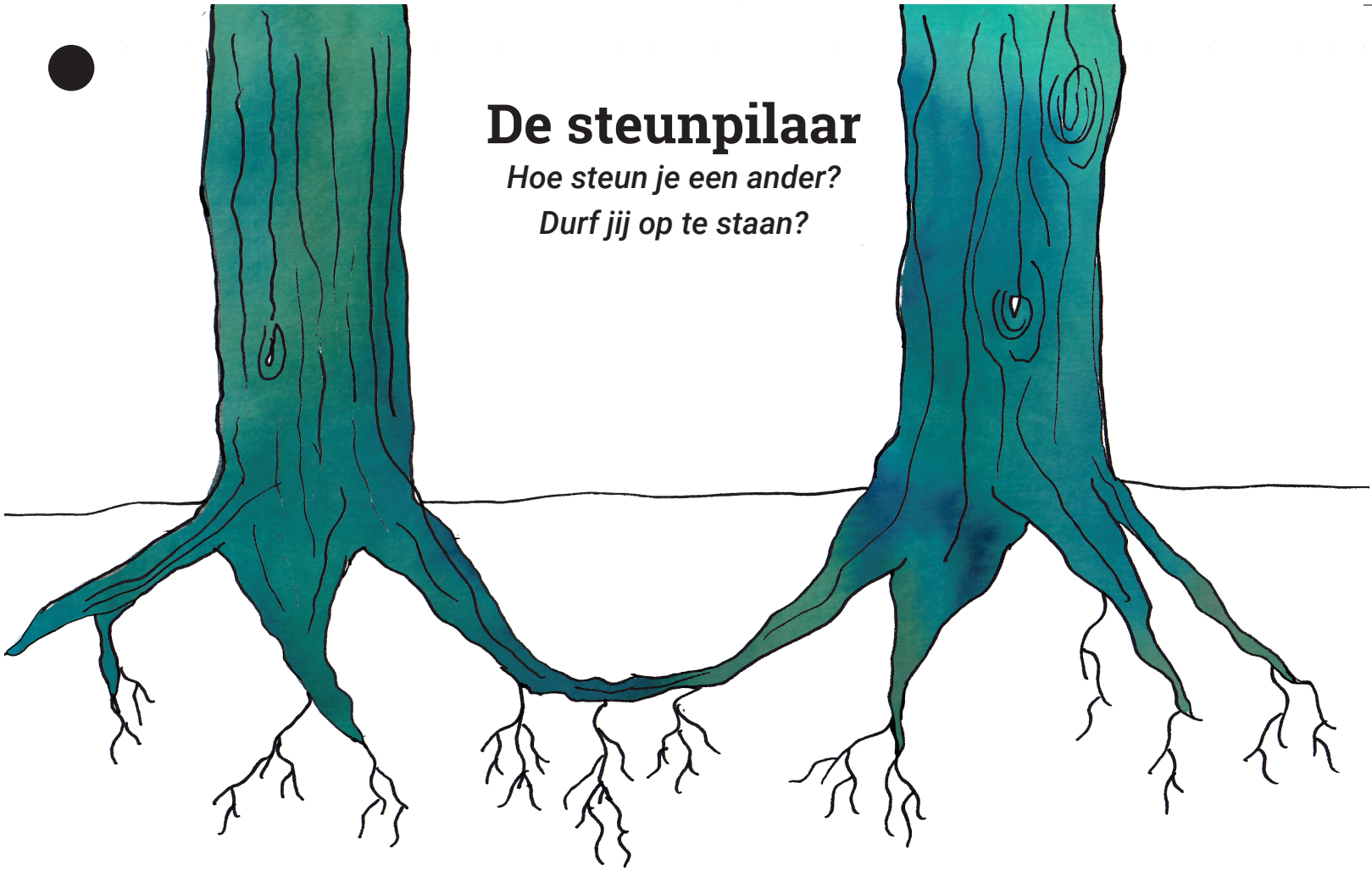
Zo kunnen we van start.

De steunpilaar

Hoe steun je een ander?

Durf jij op te staan?

De steunpilaar

Er ligt geen draaiboek klaar voor het samen zoeken naar toegankelijke vormen voor reflectie op goede zorg. Soms moet je ook maar gewoon beginnen en kijken waar je uitkomt. Dat vraagt moed. Hoe steun je elkaar in dit zoekproces?

Aan de slag

Hoe steunen jullie elkaar in je werk, in je leven, in de organisatie?
Wat zijn kleine momenten en gebaren waardoor je elkaar kunt laten weten dat je er bent voor de ander?
Dat je voor elkaar durft op te staan en voor elkaar durft op te komen?

Sta samen stil bij deze momenten. Kun je hier een gezamenlijk gebaar voor maken, waar jullie steun in vinden tijdens moedige momenten?

Kijk de *TED talk*
van *Melinda Epler*
over *Allyship*

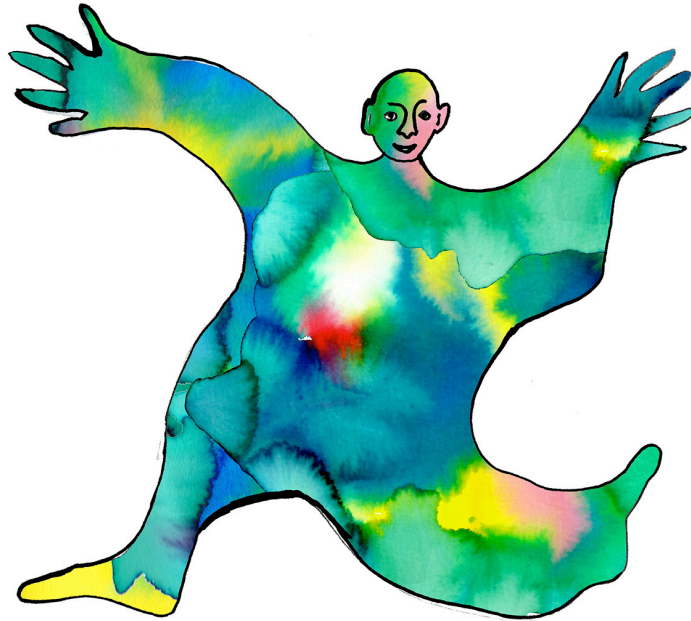
(Lichaams)Taal

Hoe vinden we elkaar zonder woorden?

Zoeken naar andere taal is voor iedereen nuttig.

Een groot deel van hoe we contact maken en onszelf uiten gebeurt zonder woorden.

Door dit bewust samen te doen leer je nieuwe dingen over jezelf en elkaar.

Meer weten? Kijk
In my language
van Amanda Baggs

(Lichaams)Taal

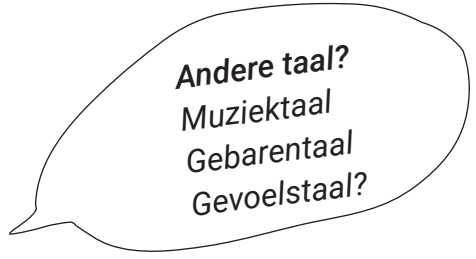
We dagen je uit om al je zintuigen in te zetten in het samen zoeken naar toegankelijke vormen van reflectie. Hiermee open je de uitwisseling voor alle deelnemers.

Aan de slag

Een mooie eerste stap voor uitwisseling met anderen is kennismaken vanuit de zintuigen. Deel je meest ontwikkelde of favoriete zintuig en licht toe.

In de oefeningen in de waaier staan suggesties voor verschillende vormen van uitdrukken, enkele ervaringen zijn specifiek op de zintuigen gericht.

- Spiegelen ▶ p.42
- Kijken ▶ p.30
- Proeven ▶ p.20
- Tast ▶ p.34

Varieer en combineer naar hartenlust!

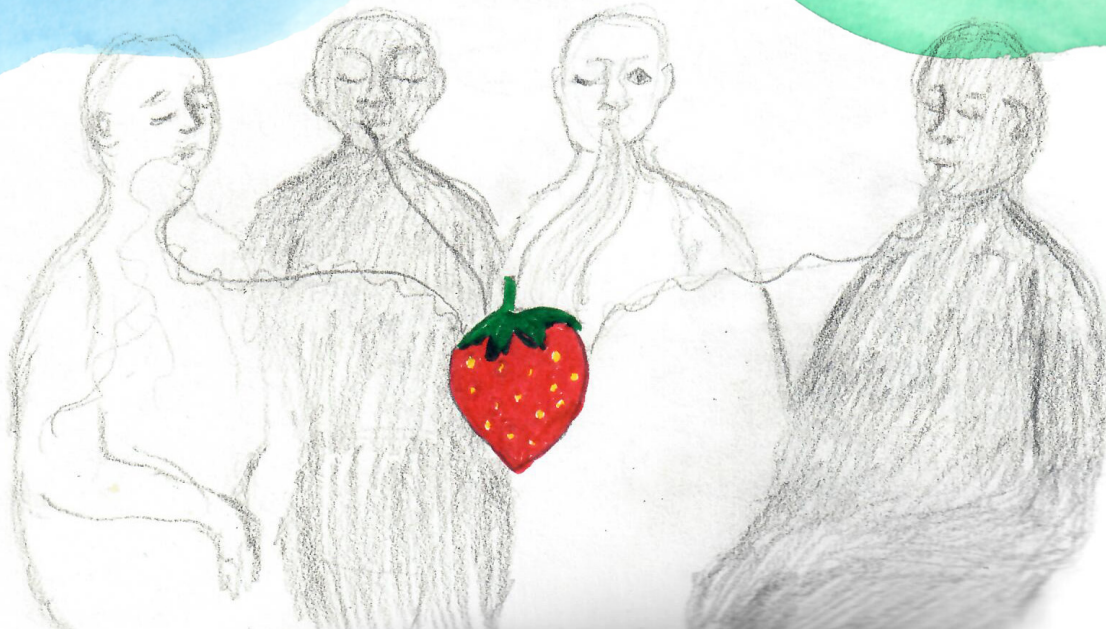
Kijk de film over ons *Zintuigenlabo*

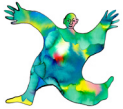
Een warm welkom

Samen keuzes maken over goede zorg gaat beter als je samen goed start

"Tijdens het eten van de grote aardbei dacht ik aan de ander, hoe het voor haar zou zijn."

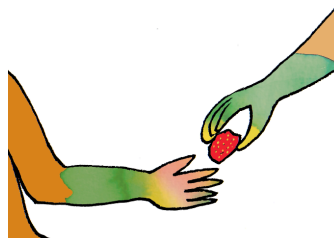
"Ik vond het verbindend en grappig om zo met zijn allen iets te proeven."

Een warm welkom

Om ruimte te maken voor ieders verhaal, is het nuttig om te vertragen voor jezelf (en elkaar).
Dat schept ruimte voor ontmoeting.

Aan de slag

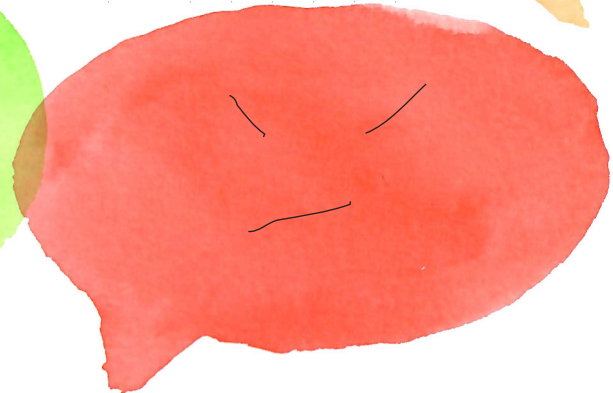
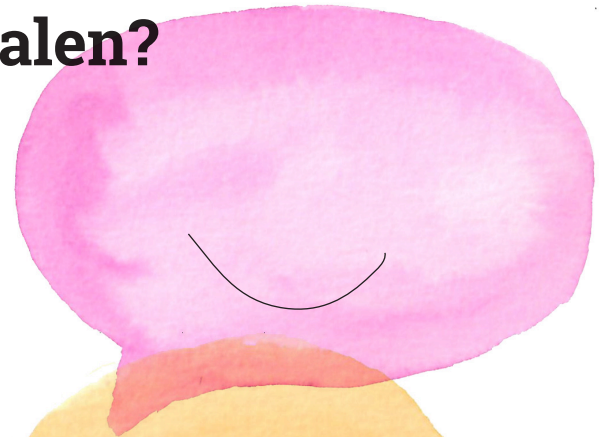
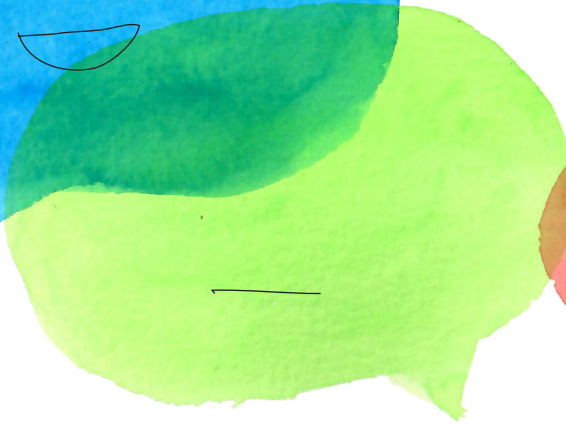
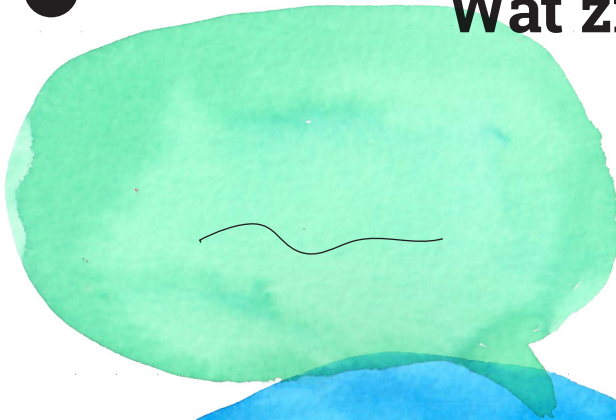
Hoe kun je samen beginnen op een toegankelijke manier?
Niet in woorden maar bijvoorbeeld door samen te proeven.
Mag met je ogen dicht.
Stil zijn helpt.

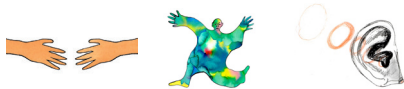
- Wat zijn andere manieren om samen te starten met een overleg of ethiek activiteit?
Denk aan beginnen met 2 minuten stilte. Of met een gedicht.
Wat is een warm welkom voor jou? Dat kan voor iedereen anders zijn.

Wat zijn de verhalen?

*Kunnen we de stilte
wat harder zetten?*

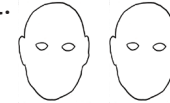
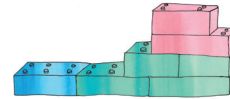

Verhalen delen

Wat is de boodschap die ieder van ons te vertellen heeft in woorden en in lichaamstaal?
Door verhalen te delen werk je aan de relatie en aan het samen bouwen aan een veilige plek.
Welke verhalen neemt ieder van ons mee?

Aan de slag: verschillende vormen om verhalen te delen

- Bouw jezelf met **lego**.
- Deel je favoriete **muziek**: in welk lied voel jij je thuis?
- **Teken** jouw binnen- en buitenwereld door een gezicht te tekenen aan beide zijden van een vel.
Teken aan de ene kant van het vel, wat je laat zien aan de buitenkant.
Op de andere zijde, teken je wat er zich binnen in jou afspeelt.
Wat zijn de verschillen? Welke overeenkomsten hebben jullie?
- .....

Na het delen, kun je je uitdrukken vanuit verschillende zintuigen

- Laat je lijf spreken, wat wil je lijf doen in reactie op dit verhaal?
- Wat raakte jou in deze verhalen?
- Als je hebt gebouwd of getekend, vul in stilte elkaars creaties aan.

LEGO serious play

**Een dilemma
in de samenwerking**
Wat vertelt de botsing jou?

Een dilemma op de groep
*Wat is de boodschap achter
jouw gedrag?*

Dagelijkse **Dilemma's**

**Wat was een
dilemma vandaag?**

**Een dilemma in een
moreel beraad**

Kijk de film over *Bumpy Moments*

Geef vorm aan een dilemma

Een dilemma is een situatie of probleem waarin uit 2 onaantrekkelijke opties gekozen moet worden. Hoe breng je een dilemma in kaart? En hoe kun je er vanuit meer perspectieven naar kijken?

Aan de slag: verschillende manieren om vorm te geven aan een dilemma

- **Bouw in stilte een dilemma met lego** Voor uitgebreide omschrijving zie p.40.
Deel aan anderen mee wat het bouwwerk je vertelt.
Als je met meer mensen bouwt: geef de bouwwerken door. En bouw erop door.
Zo krijg je heel direct een ander perspectief in beeld en kun je je makkelijker verplaatsen in de ander.
- **Verplaats je in de ander.** Zie p.38.
- **Wat zijn andere vormen?**

LEGO serious play

ALARM!

ALARM!

Elkaar aankijken

Zie je mij?

En,

En...mag ik jou zien?

Elkaar aankijken. Mag ik jou zien?

Wat gaat er schuil achter de woorden?

Tijd nemen voor elkaar hoeft niet veel tijd te kosten. Door maar een paar minuten samen bewust iets te doen, kun je vertragen en elkaar op een nieuwe manier leren kennen.

Aan de slag

Zet een wekker voor 1 minuut.

Ga lekker zitten. Rug tegen de rugleuning. Voeten op de ondergrond.

Kijk elkaar 1 minuut aan.

Wat voel je, wat gebeurt er?

Sluit samen af met een gebaar.

Variatie

Kijk samen naar iets (door het raam, naar een schilderij of foto).

Wat ziet eenieder?

*“Ik voel me door deze oefening
nog meer verbonden met de ander.*

*Heel spannend om te doen ook,
maar nu zie ik jou echt en jij mij.”*

Ervaringen van insluiting en uitsluiting

“Doordat je in de oefening beide kanten van uitsluiting ervaart, heb ik meer begrip voor de complexiteit. Situaties rondom uitsluiting zijn niet altijd zwart/wit. Het betekent misschien ook dat je niet een kant hoeft te kiezen, maar juist op zoek gaat naar nuance en vooral naar meer verbinding.”

Ervaringen van insluiting en uitsluiting

Wat had je in deze momenten nodig gehad?

Ieder van ons kent ervaringen van buitengesloten worden.
Die ervaringen worden concreet gemaakt in deze oefening.
Samen ontdek je wat er nodig is om erbij te horen.

Let op!

Dit is een gevoelige oefening, die vraagt om veiligheid, nuance en aftasten wat er nodig is.
Zie de [voorwaarden voor veiligheid en vertrouwen](#) op pagina 12.

Benodigheden

- voelzakjes en of voelmateriaal in bakjes
- (sensorisch) tekenmateriaal, papier

Aan de slag

Stap 1 Ga op zoek naar eigen krachtbron met het voelzakje. Zie p.14 **Jouw krachtbron**.

Stap 2 Visualiseer voor jezelf een moment waarop jij buitengesloten werd en teken of beschrijf dat moment.

Stap 3 Visualiseer voor jezelf een moment waarop jij iemand buitensloot en teken of beschrijf dat moment.

Stap 4 Wat had jou geholpen in deze momenten? Of wat had je nodig gehad?

Visualiseer die behoefte met een foto, wat zou je dan zien? Kun je die foto beschrijven?

Stap 5 Verzin samen een afsluiting zonder woorden. Om zo stil te staan bij de opbrengst van deze oefening.

Op de tast

Voelzakjes maken

Kies een neutrale kleur stof. Dan leidt het niet af.

Maak de zakjes breed genoeg zodat je er ook samen in kan voelen.

Onze zakjes zijn ongeveer 30 x 34 cm.

Hoe wil je de zakjes gebruiken? En voor wie?

Vul ieder zakje met verschillende materialen.

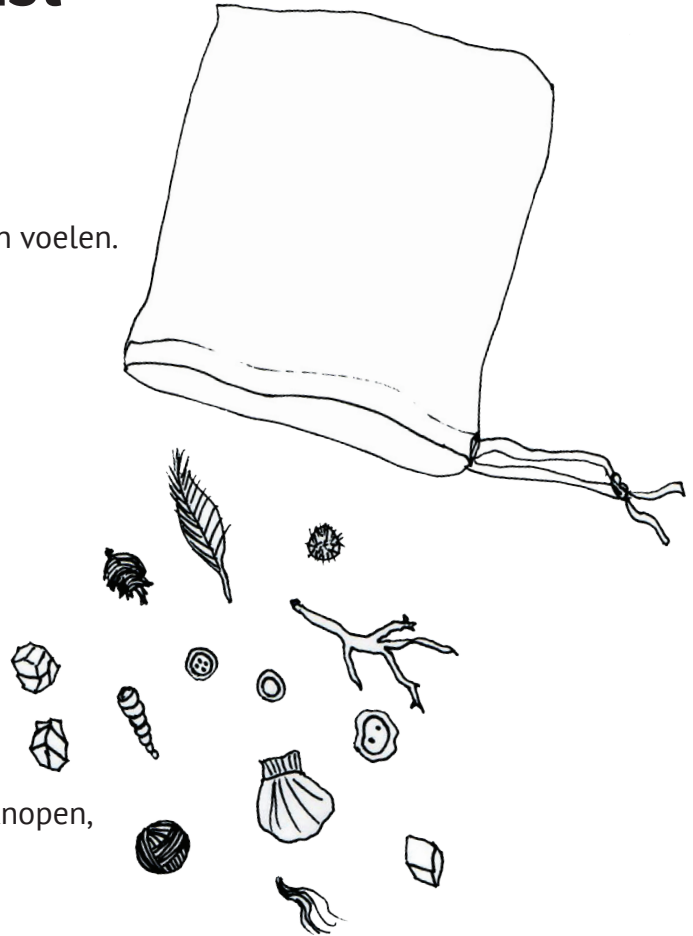
Het gaat om het voelen, niet om het herkennen.

Je kan ook voorwerpen aan elkaar lijmen of naaien zodat het onherkenbaar wordt.

Denk aan verschillende vormen, texturen of gewicht.

Is het bijvoorbeeld teer of zwaar?

Natuurlijke materialen zoals stenen, schelpen, hout, wol, knopen, kralen, watjes, touw werken goed.

Op de tast

Je handen kunnen je veel vertellen door voelmaterialen te gebruiken. Met of zonder woorden. Alleen of samen. Je leert elkaar en jezelf beter kennen door met aandacht naar jouw tastzintuig te gaan. Dat kan herinneringen oproepen of een gevoel uitdrukken. Vertrouw op je handen!

Aan de slag met tast- en voelmaterialen

- De tast- en voelmaterialen uit het voelzakje kun je gebruiken om **jezelf voor te stellen**
- Om na een (ethiek) activiteit **te reflecteren in stilte** in plaats van met woorden, of om materiaal te kiezen dat past bij jouw gevoel of bij dat van een ander.
- Sterker staan door **Jouw krachtbron**. Zie p.14.
- **Steun**. Wat zou je de ander gunnen, symbolisch willen geven uit het materialenzakje?
- **Hoe voelt het om...** met je ogen dicht, eerst met één hand in een voelzakje.
Dan met je andere hand? Ruil van zakje met een ander.
En wil je samen met de ander voelen in één zakje?
Wat vertelt dit je over grenzen en de band met de ander?

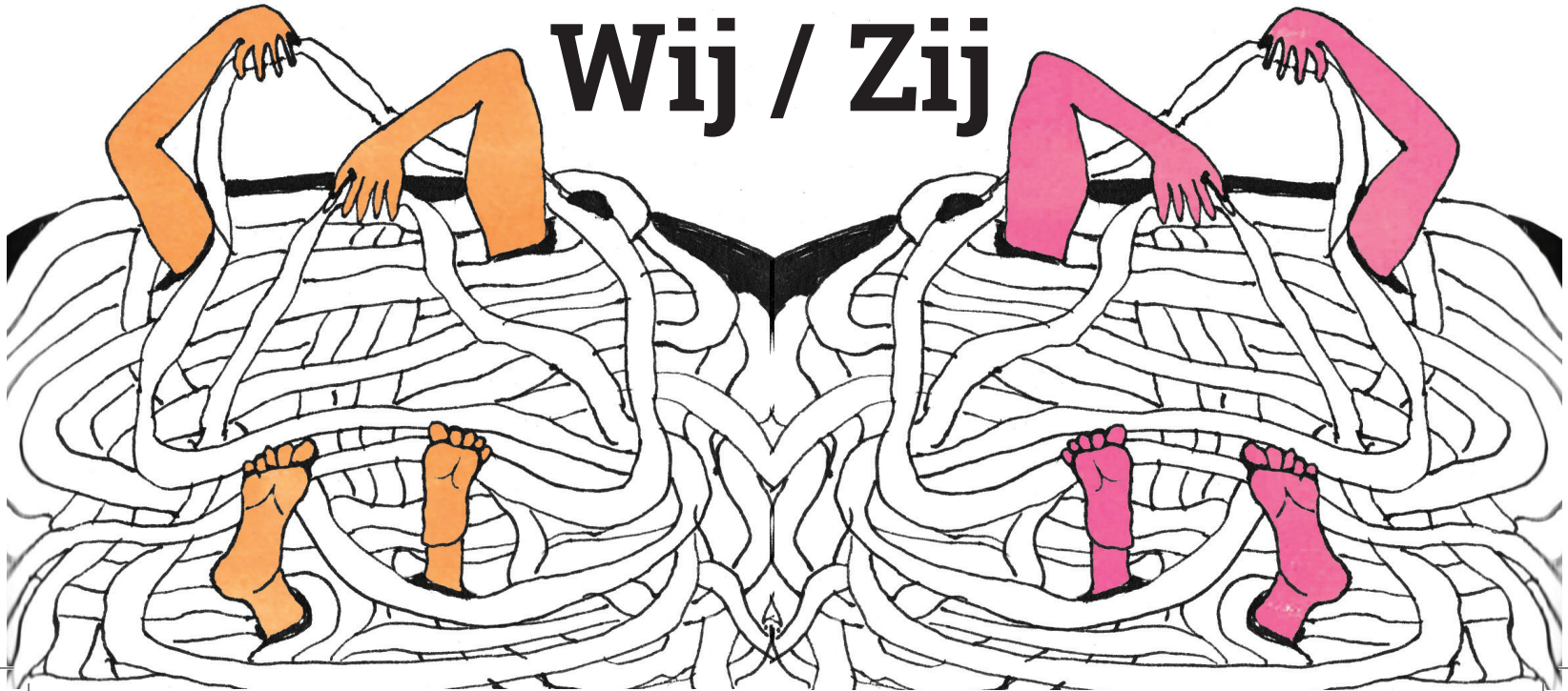
"Ik vroeg mijn zoon, 'wat betekent het dat wij zo dicht bij elkaar zitten? Hij zei: Dat jij de belangrijkste persoon in mijn leven bent. En dat de beslissingen met ons samen moeten worden genomen' Zo'n gesprek hadden we zonder de voel oefening niet gehad."

OEI!

*"Dat een ander ook in staat is om te zeggen,
sorry, wat ik nu gedaan heb
dat had ik anders moeten doen."*

We zitten in een

Wij / Zij

Afstemmen

Een samenwerking is niet vanzelfsprekend. Het vraagt aandacht en tijd om elkaar te leren kennen. Wat is jouw bereidheid om je aan te passen? En durf je te botsen? Het is heel normaal dat het wel eens vastloopt in een samenwerking. Daar samen doorheenkomen versterkt de band. Je leert jezelf en de ander beter kennen. *Hoe kun je elkaar weer vinden wanneer jullie vastlopen of de weg kwijt zijn?*

Aan de slag

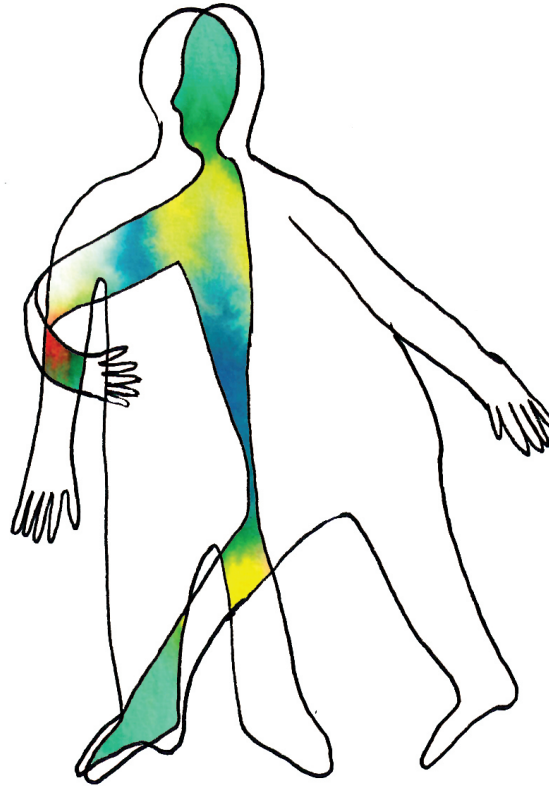
- **Observeer** in stilte de persoon links van je. Hoe denk je dat het gaat? Wat gaat er in deze persoon om? Ga vervolgens met elkaar na: Klopt het wat ik dacht?
- **Spiegelen**. Met of zonder muziek. Zie p.42
- **Krastekening***. We nemen allemaal ruis mee. Neem een paar minuten en druk jezelf uit krassend op papier. Je kunt ook samen op een papier al krassend ruimte nemen en grenzen aangeven.
- **Wisselen van perspectief**. Soms door letterlijk te verplaatsen. Zie p.38.

Kijk een film over
empathie versus sympathie

* *De krasoefening komt uit de workshop 'Tekentaal' van Erika Espinola y Vázquez* ▶ <http://hart-and-zool.weebly.com/>

Verplaats je in de ander

Verplaatsen in jezelf en de ander

Nemen we de tijd om te weten wat er in ons omgaat? Nemen we de tijd om te weten wat er omgaat in de ander? Als we bewust een moment nemen om te wisselen van perspectief, maken we ruimte voor onszelf en de relatie met de ander. Dan kunnen we samen zoeken naar nieuwe antwoorden op ethische dilemma's.

Aan de slag

1. Verplaatsen in jezelf

Teken voor jezelf hoe je hier zit. Hoe is het met je? Wat neem je mee? Hierheen, deze bijeenkomst in. Welke kleuren heeft dat? Welke vorm? Hoe voelt het?

2. Nu even letterlijk bewegen

We zitten veel binnen, als professionals maar ook als zorgontvangers. Zeker op momenten van reflectie. Daardoor vergeten we vaak ons lijf. Dus nu even ruimte uit, letterlijk naar buiten. Wat voel je dan? Waar heeft je lijf behoefte aan? Geef daar even ruimte aan.

3. Wisselen van perspectief

Verplaats je nu in de ander links naast je. Hoe zou het voor die persoon zijn om hier te zitten? Wie is dat eigenlijk? Wat zie je? Geen oordeel, gewoon kijken, je hoeft het nog niet te begrijpen of weten. Welke vragen zou je willen stellen? Schrijf dat op.

Bouwen met Lego

LEGO serious play

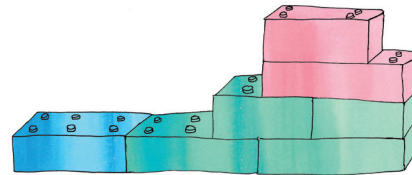
Lego als creatief middel

We zijn geneigd om met ons denkhoofd vraagstukken te onderzoeken. Ons brein en lijf hebben veel meer mogelijkheden! Door een creatieve vorm zoals LEGO, kleien of tekenen in te zetten, kun je op een intuïtieve manier gaan onderzoeken wat het vraagstuk is. Zo maak je vraagstukken visueel, ga je andere vragen stellen, en komt er ruimte voor nieuwe ideeën en inzichten. Let op, het gaat niet om mooi of goed.

Aan de slag

Waarvoor kun je dit gebruiken?

- **Vorstelronde:** bouw jezelf
- **Een dilemma onderzoeken**
- **Samenwerken:** bouw in duo's een brug van lego

Neem 6 - 15 min de tijd om te bouwen of visualiseren.

Probeer niet te praten tijdens het bouwen, al makend komen de ideeën.

Bekijk eerst ieders bouwwerk.

Deel met elkaar in woorden of gebaren hoe het was om samen te bouwen en bekijk het resultaat:

Wat valt op? Waar doet het je aan denken? Wat wil je nog delen?

Wanneer je een dilemma onderzoekt en samen tot nieuwe oplossingen wil komen, kun je doorbouwen op elkaars bouwwerk. Door iemand aan te wijzen die het bouwwerk mag veranderen of erop door te bouwen. Of ieder geeft het bouwwerk door aan de persoon links en zo bouw je allemaal door.

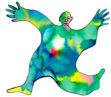

Spiegelen

Afstemmen zonder woorden

Spiegelen

We hebben ieder verschillende manieren en voorkeuren van ons uitdrukken.

Velen van ons zijn erg talig. Onbewust sluiten we zo mensen uit.

En wat als we de rijkdom van onze eigen weinig gebruikte zintuigen kunnen ontdekken met elkaar?

Bewust geen woorden gebruiken, wat brengt dat jou? Wat leer je over elkaar?

Aan de slag

Je gaat elkaar spiegelen. Volg bewegingen en als je wil gezichtsuitdrukkingen van elkaar.

Zonder woorden: Wie begint? Wie leidt? Wie neemt over?

- op rustige, vrolijke of snelle muziek
- in stilte

Verschillende vormen van delen

- Sluit af met een gebaar
- Wat heb je ontdekt over jezelf en de ander?

*“Op een bepaald moment
kon je niet meer zien
wie leidde en wie volgde.
Dat was een mooie samenwerking.”*

Zintuiglijke materialen

We drukken ons niet alleen maar uit in woorden.

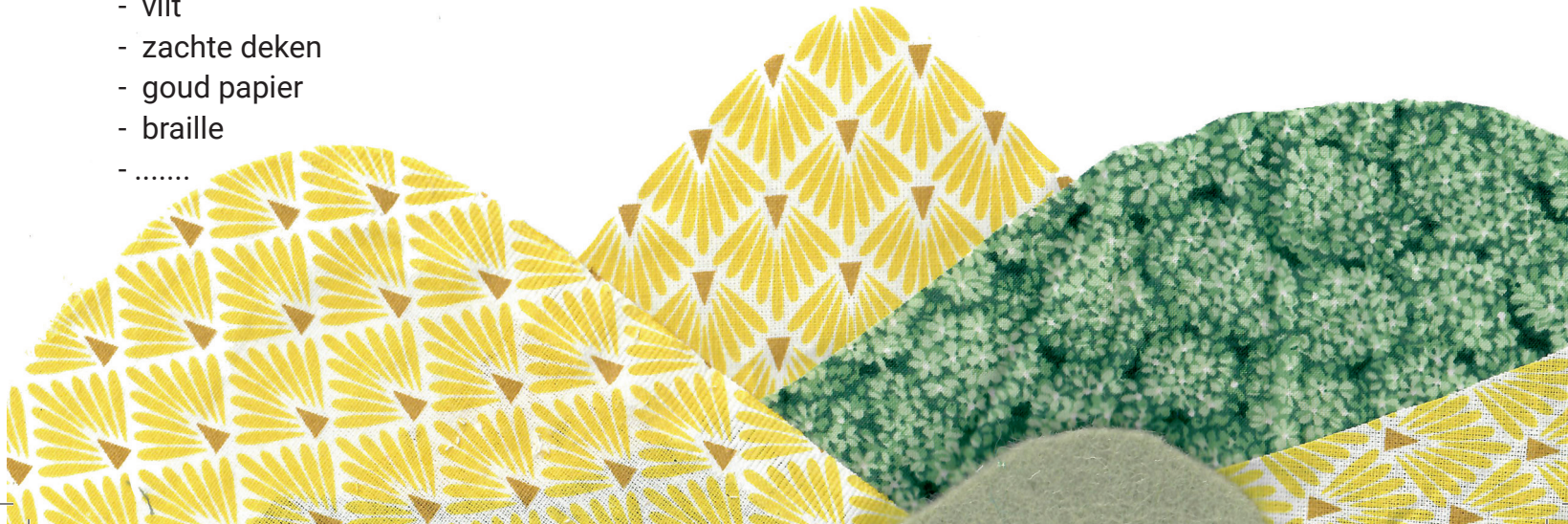
Om te zorgen dat deze waaier verschillende mogelijkheden van communiceren en afstemmen bevat, zijn er materialen nodig die kunnen uitnodigen tot interactie, tot contact.

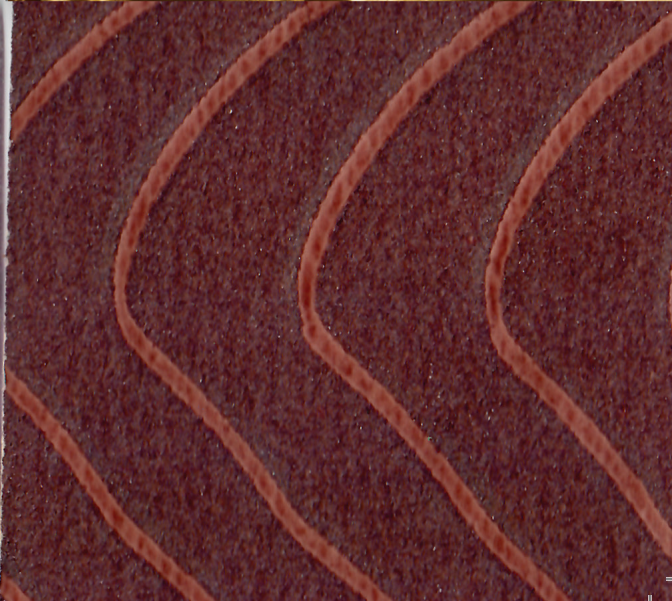
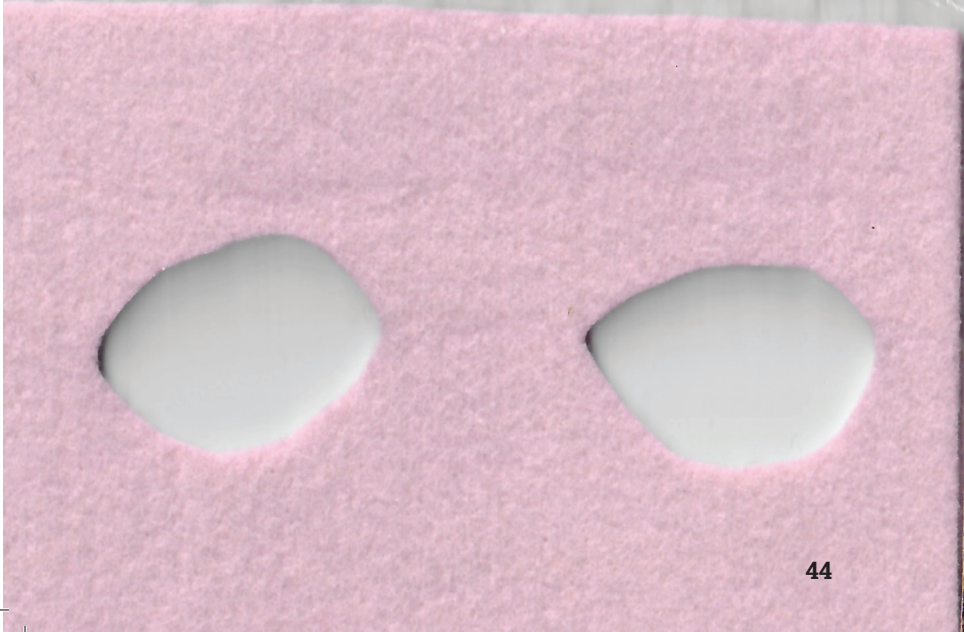
Of passend zijn bij hoe iemand zich uitdrukt.

Dit kan voor ieder anders zijn en tussen mensen anders zijn.

Denk aan

- bubbeltjesplastic
- schuurpapier
- vilt
- zachte deken
- goud papier
- braille
- .....

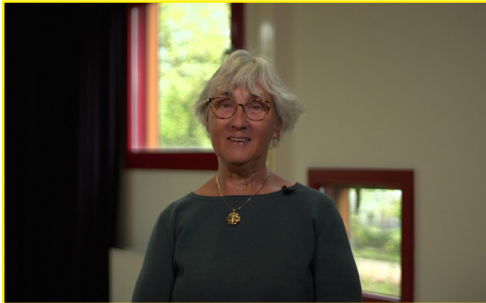

Ervaringen uit dit project

Wat hebben betrokkenen bij dit project ontdekt en geleerd?

Irene Bettonviel vertelt over andere taal

Jurre Siebert vertelt over menselijkheid in de zorg

Marion Bulkens vertelt over de rol van creativiteit

Niek Cuijpers vertelt over het innemen van verschillende perspectieven

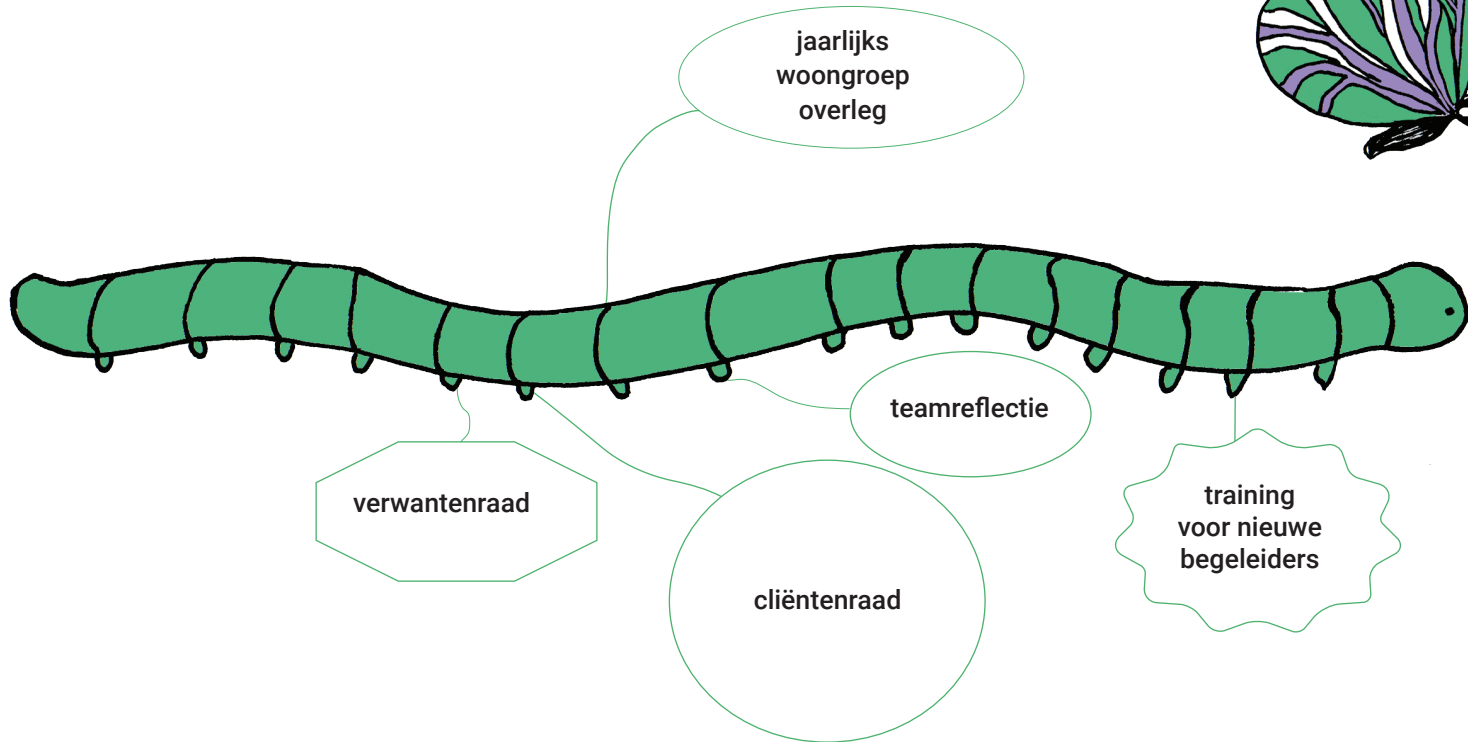
Bekijk hoe Irene, Jurre, Marion en Niek dit project hebben ervaren.

De weg van het implementeren

Wat zijn de suggesties voor implementatie in de praktijk?

De weg van het implementeren: hoe gaan we het samen anders organiseren?

Bij welke bestaande initiatieven kun je aansluiten?

Wat kun je anders inrichten?

Hoe krijgen zoveel mogelijk mensen hier toegang toe?

Hoe kan een naaste, iemand met een verstandelijke beperking of een begeleider hiermee aan de slag?

Suggesties voor implementatie voor en vanuit de praktijk

Kijk naar wat al **goed gaat** in de organisatie in vormgeven van gezamenlijke morele reflectie. Bijvoorbeeld het organiseren van een moreel beraad met naasten of met ervaringsdeskundigen. Waardeer die initiatieven en benut ze om de in gang gezette beweging te versterken.

Maak **creativiteit** standaard onderdeel van bestaande ethiek activiteiten. Pak de **weg van het anders doen** uit de waaier erbij voor inspiratie.

Benut de **expertise** van **cliëntenraden**, **Bureaus Medezeggenschap** of **verwantenraden** om samen met gespreksleiders moreel beraad mensen met een verstandelijke beperking en naasten op te leiden om ethiek activiteiten mee vorm te geven.

Informeer de **Raad van Bestuur** over de creativiteit die nodig is om het samen anders te gaan doen en vraag om probeerruimte en ruggensteun.

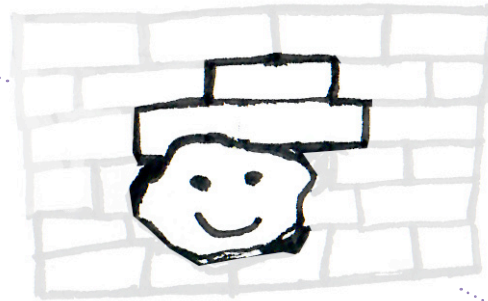

Je weg vinden door de protocollen

Een *oefen* moreel beraad

Een uitzonderingsprotocol
voor probeerruimte

*“Wij kennen de protocollen door en door
en weten daardoor ook wanneer we die los
kunnen laten en bijvoorbeeld
het menselijke voorop willen stellen”*

Suggesties voor implementatie

Breng in kaart wie de *ambassadeurs* of *fakkeldragers* zijn binnen de organisatie om de olievlek van gezamenlijke morele reflectie groter te maken. Denk aan gespreksleiders moreel beraad, teamcoaches, ervaringsdeskundigen, leden van een cliënten- of verwantenraad, geestelijk verzorgers, ethici en managers.

Zorg voor bekendheid van de resultaten van *In goeden doen* bij *Ethische Commissies, Platforms ethiek* en bespreek samen hoe de resultaten ingebed kunnen worden en wie daarin de regie neemt, bijvoorbeeld de ambassadeurs of fakkeldragers.

Experimenteer er op los en begin met de eerste stap! Oefen met meer inclusieve en ervaringsgerichte vormen van (ethische) dialoog met wie er maar voor open staat. Gebruik het campagnefilmpje van *In goeden doen* om mensen aan boord te krijgen.

Bekijk samen met het *Leercentrum*, afdeling *Scholing & Training* of de resultaten uit *In goeden doen* ingebed kunnen worden in *bestaande trainingen* (zoals Meervoudig kijken, Relatiegericht werken) en/of in Introductie en Inwerk trainingen voor nieuwe medewerkers.

Op *welke plekken komen mensen met een verstandelijke beperking, naasten en professionals al samen* binnen of buiten de organisatie? Benut die plekken om met elkaar de wens, behoefte of vraag concreet te maken voor meer gezamenlijkheid in morele reflectie. Wat willen jullie anders gaan doen? Wat is daarvoor nodig en van wie?

Op welke plekken en momenten komen cliënten, naasten en professionals samen?

Hoe kunnen we deze momenten verdiepen?

Zijn er genoeg van deze momenten?

"Ik word niet uitgenodigd voor de overleggen die over mij gaan. Ik hoor achteraf van mijn moeder of begeleider wat er besloten is. Ik kan toch voor mijzelf praten?"

Suggesties voor implementatie

‘Samen doen we het anders’ kan een thema zijn op de *jaarlijkse woning overleggen*. Sta stil bij de vraag hoe vormgegeven wordt aan meer *medezeggenschap* van mensen met een verstandelijke beperking en naasten en hoe de opbrengsten van *In goeden doen* daarbij gebruikt kunnen worden.

‘Woont de client waar jij werkt of werk jij waar de client woont?’ Sta met elkaar open voor reflectie en intervisie. Waar vinden bijvoorbeeld overleggen met naasten plaats? Komen naasten altijd naar de organisatie of kunnen professionals ook bij naasten afspreken?

Kijk of er *Kennisdagen, Themalunches, Inspiratie- of intervisie bijeenkomsten* georganiseerd (kunnen) worden om de resultaten van *In goeden doen* aan een breder gezelschap - in zorg, onderwijs of beroepsvereniging - bekend te maken. Betrek bij de voorbereiding en uitvoering ook mensen met een verstandelijke beperking (bijvoorbeeld van *STERKplaatsen* van de LFB) en naasten.

Betrek altijd *ervaringsdeskundigen met een verstandelijke beperking bij ethiek activiteiten*.

Reflecteer op goede redenen als je hiervan afwijkt. Sta stil bij de meerwaarde van ervaringsgerichte oefeningen in ethiek activiteiten.

Neem de resultaten van *In goeden doen* mee in het *onderwijs voor Sociaal Werkers*, de professionals van de toekomst. Implementeren begint ook in het onderwijs!

Maak een 5-wegen poster met QR code uit en hang deze op in de teamkamer, woning, afdeling, leslokaal etc om nieuwsgierigheid op te wekken voor gezamenlijke morele reflectie.